

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

*Устинова І. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПИТАННЯ СТРУКТУРУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

У статті обговорюється питання структури галузі фінансового права як навчальної дисципліни в частині єдності цієї структури з науковим підходом до цього питання. Теоретичне обґрунтування поділу галузі на інститути є важливим елементом розгляду структури галузі фінансового права.

Ключові слова: дисципліна фінансового права, інститути фінансового права, структура фінансового права.

В ході підготовки юристів на сучасному етапі стає нагальною потребою формування у майбутніх фахівців глибоких та ґрунтовних знань в галузі економіки у поєднанні взаємозв'язків з правовими дисциплінами. Саме тому підвищується роль якісного викладання фінансового права України як навчальної дисципліни з точки зору таких позицій:

– необхідність оволодіння студентами юридичних вузів розуміння фінансово-правових та економічних процесів для ефективного застосування здобутих знань на практиці;

– формування у студентів-юристів правового світогляду тощо.

Фінансове право як навчальна дисципліна викладається у всіх юридичних вузах та факультетах країни усіх форм власності, і є обов'язковою для вивчення.

При викладанні цієї дисципліни фахівці по різному підходять до вирішення поставленого питання. Пояснюється це тим, що викладання фінансового права проходить частіше на 2 курсі, а студенти на жаль не завжди мають відповідну економічну та загальну підготовку, яка конче необхідна при розумінні саме фінансово-правових відносин.

Фінансове право України як навчальна дисципліна наділена більш вузьким змістом ніж наука фінансового права. Як навчальна дисципліна воно призване надавати студентам комплексні знання стосовно: а) предмету фінансового права як галузі права і як науки (поняття фінансового права, предмет і метод фінансового права, система фінансового права); б) поділу системи фінансового права на дві частини загальну і особливу; в) розділів фінансового права як навчальної дисципліни, які включають в себе відповідні інститути фінансового права; г) інститутів фінансового права як навчальної дисципліни (характер і специфіка фінансово-правових відносин, що входять до відповідного інституту, об'єкти, суб'єкти, зміст відносин, виникнення, зміна і припинення цих відносин).

Розгляд в учбовому процесі даних питань дає студентам широкий діапазон

світоглядних уявлень по найбільш важливим фінансово-правовим проблемам України: 1) становлення фінансової системи України на демократичних засадах відповідно до рівня держав з розвинутою ринковою економікою; 2) забезпечення фінансування та функціонування країни тощо.

Навчальна дисципліна це не галузь права. Вона базується на галузі права.

Система фінансове право України, як навчальна дисципліна складається із двох частин: загальної і особливої.

Загальна частина – це послідовний виклад основних питань і понять фінансів, фінансової діяльності, її принципів і методів, поняття і сутність фінансово-правової норми і фінансово-правових відносин, предмет і метод фінансово-правового регулювання, поняття про науку фінансового права та фінансовий контроль. Ці поняття стосуються всіх фінансових відносин і мають для фінансової діяльності держави особливе значення.

Особлива частина – включає розташовані в науково-обґрунтованому порядку, логічній послідовності інститути фінансового права і об'єктивно зумовлений зв'язок між ними.

Під системою курсу фінансового права розуміють внутрішній розподіл матеріалу і норм за окремими фінансово-правовими інститутами.

У загальну частину включаються: поняття фінансів; поняття і принципи фінансової діяльності; поняття і особливості фінансово-правових норм і відносин; коло і компетенція органів, які керують фінансовою діяльністю в Україні; фінансовий контроль.

До особливої частини входять розташовані у науково обґрунтованому порядку і логічній послідовності: групи правових норм, що інтегруються у самостійні підгрупи: розділи і інститути. Також необхідно зауважити про правовий режим, що являє собою порядок правового регулювання фінансових відносин, який виражається в певному сполученні юридичних засобів, що створює бажаний соціальний стан фінансів.

1. Основний розділ – бюджетне право, яке складається з таких інститутів, як:

– бюджетний устрій;

– бюджетний процес.

2. Правове регулювання доходів:

– обов'язкові платежі в бюджет;

– правове регулювання державного кредиту;

– податкове право.

3. Видатки держави:

– інститут фінансування капітальних вкладень підприємств державної та муніципальної форм власності;

– інститут кошторисно-бюджетного фінансування.

4. Правове регулювання грошового обігу.

5. Основи валютного законодавства.

Така побудова фінансового права як навчальної дисципліни, чітко вкладається у систему правовідносин, що виникають у фінансовій діяльності, та дозволяє науці, що його вивчає, здійснювати дослідження загальних питань теорії галузі фінансового права, і розробку питань, пов'язаних із подальшим розвитком і удосконаленням

окремих фінансово-правових інститутів з урахуванням вимог практики, сприяє поліпшенню вивчення цієї галузі права студентами, полегшує користування відповідним законодавством, сприяє вирішенню актуальних завдань систематизації фінансового законодавства.

В загальну частину курсу фінансового права включаються питання, що стосуються усіх правових інститутів, які об'єднуються в особливій частині. Вони відображають загальні риси і закономірності внутрішнього розвитку фінансово-правових відносин: поняття, предмет і метод фінансового права; зміст фінансової системи; структура, особливості і види фінансово-правової норми і фінансово-правових відносин; ієрархія і компетенція органів держави, які управляють фінансовою сферою, їх завдання і функції, форми і методи роботи; зміст, види і методи фінансового контролю; співвідношення фінансового права і фінансово-правової науки [1].

В особливій частині навчального курсу фінансового права окремо вивчаються норми кожного фінансово-правового інституту, тобто норми, які регулюють якісно однорідні фінансові відносини.

В системі навчального курсу відображається вся фінансова система України в цілому і окремі її ланки зокрема. Така побудова навчального курсу фінансового права сприяє більш глибокому усвідомленню норм, які регулюють складну єдність фінансових відносин, і спрямовує зусилля вчених і студентів одночасно на розробку загальних проблем фінансового права і його окремих фінансово-правових інститутів, зміст і межі яких в ході ринкових перетворень в Україні такі ж рухливі, як і предмет фінансового права в цілому.

Важливою складовою вивчення галузі права є ґрунтовне вивчення та оволодіння основними інститутами та розділами галузі.

Основним об'єктивним критерієм поділу права кожної держави на окремі галузі є матеріальний зміст тих суспільних відносин, які регулюються правовими нормами цих галузей, тобто предметом правового регулювання. Предметом фінансового права як навчальної дисципліни є суспільні відносини, що виникають в процесі фінансової діяльності держави. Ця діяльність є об'єктивною за своєю сутністю, являє собою процес планомірного збирання, розподілу, перерозподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що забезпечують виконання державою своїх завдань і функцій.

До предмету фінансового права належать державні та муніципальні фінанси, які відіграють провідну роль у системі суспільних відносин. Тому й великою є його роль у правовій системі України. З іншими ланками фінансової системи ця галузь права пов'язана настільки, наскільки регулює відносини, зумовлені акумуляцією коштів в грошові фонди коштів публічної влади, а також використанням цих коштів (наприклад, податкові платежі з фізичних осіб, юридичних осіб недержавної форми власності, фінансування юридичних осіб, що знаходяться на бюджетному фінансуванні).

Для усвідомлення сутності різноманітності і багатства предмету фінансового права як навчальної дисципліни можна класифікувати фінансові відносини за їх змістом, суб'єктивним складом, методами фінансової діяльності, роллю фінансів в житті

суспільства тощо [5]. Наприклад, за матеріальним змістом фінансові відносини є суспільними відносинами – які виникають при встановленні бюджетної системи, розподілі доходів і видатків між її ланками, складанні, розгляді, затвердженні і виконанні Державного бюджету і звіту про його виконання, збиранні податків і інших обов'язкових платежів до бюджету з підприємств, установ, організацій різних форм власності і населення; фінансування і кредитування; регулюванні грошово-кредитної і валютної системи.

Підхід з цієї сторони до розкриття змісту предмету фінансового права дозволяє побачити, що фінансовим правом регулюються тільки владно-майнові відносини, що впливають з владної діяльності держави в особі уповноважених її органів з приводу створення, розподілу і використання нею фондів коштів, в цих відносинах завжди проявляється владно-організуюча роль держави в розподілі і перерозподілі внутрішнього валового продукту і національного доходу, оскільки дані відносини мають владно-майновий (грошовий) характер.

Однак не всі грошові відносини, в яких беруть участь органи держави з владними повноваженнями, є фінансовими. Частина з цих відносин регулюється іншими галузями права. Так, відносини будь-якого комерційного банку (фінансово-кредитної установи, що беруть участь в управлінні фінансово-кредитними відносинами) з населенням щодо зберігання та управління вільних коштів громадян та юридичних осіб (депозитна діяльність) регулюються цивільним правом. Установи банку, що прийняли кошти громадянина на зберігання, використовують їх для формування фонду кредитних ресурсів, тобто на основі цивільно-правових відносин, що мають грошовий характер, виникають фінансові правовідносини.

Між тим, навіть наведені приклади, що входять до предмету фінансового права як навчальної дисципліни, засвідчують велику різноманітність і складність об'єкту правового регулювання. Це обумовлено багато динамічністю самої фінансової системи, її зв'язку із всіма структурами суспільного виробництва [4]. У виникненні і реалізації фінансових правовідносин завжди особливу роль відіграє держава. Вона забезпечує планомірність і безперервність акумуляції фінансових ресурсів, найбільш доцільне їх застосування в інтересах суспільства, послідовний контроль за правильним використанням фінансових ресурсів.

Нормами фінансового права закріплюються загальні принципи і форми фінансової діяльності держави, методи акумуляції коштів до державних грошових фондів, види обов'язкових платежів, порядок одержання і використання державних грошових коштів, джерела утворення фінансових ресурсів державних підприємств, організацій, установ і т.д. [6]. Регулюючи цю діяльність, держава, в свою чергу, також повинна дотримуватись правил і вимог права. Інакше неминучі колізії надбудови і базису, негативні наслідки для суспільства і держави.

Таким чином, зміст предмету фінансового права в процесі докорінних перетворень і будівництва української держави суттєво змінився. З одного боку, значна частина фінансових відносин відійшла від державних у сферу приватних фінансів і стала регулюватись нормами цивільного права (кредитна діяльність, депозитна діяльність, розрахункові операції тощо). Поки залишається суспільна потреба в державі – неминуче будуть існувати і державні фінанси як неодмінна умова виконання нею свого призначення.

З другого боку в громадянському суспільстві, яке формується в Україні, до сфери державних фінансів за допомогою обов'язкових платежів і внесків залучаються і приватні фінанси, розширяючи таким чином сферу впливу фінансів держави. Це розширення предмету фінансового права пов'язане з динамікою фінансових відносин взагалі, але в першу чергу – з їх перехідним характером в даний час.

Відносини, що виникають у процесі мобілізації розподілу і витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів державою та її органами, регулюються фінансово-правовими нормами. Норми фінансового права, як і будь-якої іншої галузі права, є загальнообов'язковими правилами поведінки, що встановлені компетентними органами і забезпечені при їх застосуванні примусовою силою держави. Норми права мають специфічні ознаки, які виділяють їх з великої кількості соціальних правил, що існують у суспільстві.

Норми будь-якої галузі права – це обов'язкові правила поведінки загального характеру. Приписи, що містяться в нормі і вводяться в дію офіційно, повинні виконуватися кожним суб'єктом, якщо він опиняється в умовах, які передбачені правилом. Якщо правило, зазначене в нормі, не виконується добровільно, держава примушує до цього, застосовуючи заходи, які передбачаються санкціям. Таким чином, норми усіх галузей права мають імперативний, тобто обов'язковий характер, забезпечений примусовою силою держави. Всі ці ознаки властиві й фінансово-правовим нормам, які регулюють відносини тільки в галузі фінансової діяльності і містять приписи і заборони, що встановлюються державою з приводу порядку мобілізації, розподілу і використанню централізованих і децентралізованих фондів коштів. Вони мають імперативний характер оскільки вміщують державне веління. Але імператив виступає в формі, категоричного припису, що виключає зміну умов норм за волевиявленням суб'єктів відносин. Норма фінансового права безпосередньо визначає поведінку громадян, підприємств, організацій за певних обставин (наприклад, обов'язок сплачувати податок при наявності самостійного джерела доходів) і не ставить цю поведінку в залежність від їх згоди. Категоричність фінансово-правової норми виявляється в усіх її видах, які визначаються характером поведінки суб'єктів фінансово-правових відносин, що регулюється цією нормою.

Категоричний вираз фінансово-правових норм стосується в основному відносин, які виникають при обов'язковому методі фінансової діяльності. При добровільному методі імперативність все одно є, але виражається дещо інакше. У фінансовому праві як навчальній дисципліні його інститути вміщують у єдності як матеріальні, так і процесуальні норми. І тільки в бюджетному праві, як розділі фінансового, матеріальні правові норми об'єднуються в інституті бюджетного устрою, а процесуальні – у бюджетному процесі. Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України [3].

У сфері впливу держави на відносини, що виникають в процесі розподілу і перерозподілу внутрішнього валового продукту та національного доходу країни та утворення і використання централізованих та децентралізованих фондів коштів, виникають, змінюються і припиняються фінансові відносини. Учасники цих відносин виступають як конкретні носії прав і обов'язків, що встановлені фінансово-правовими

нормами і забезпечені примусовою силою держави. Фінансово-правові відносини є юридичною формою вияву і закріплення фінансових відносин [1].

У фінансових правовідносинах виявляються суб'єктивні права їх учасників, тобто йде безпосередній вплив права на фінанси, оскільки приписи держави з приводу мобілізації, розподілу або використання коштів, що складають централізовані і децентралізовані фонди, реалізуються в поведінці людей, які беруть участь у цій діяльності.

Фінансові правовідносини в механізмі правового впливу на державні фінанси виконують три основні функції: а) вказують на коло осіб, на яких у конкретний час розповсюджується дія фінансово-правової норми; б) закріплюють конкретну поведінку юридичних осіб і громадян в галузі мобілізації, розподілу і використання фондів коштів, якої вони повинні дотримуватися; в) є умовою для можливості приведення в дію юридичних способів забезпечення суб'єктивних прав і правових обов'язків учасників фінансових правовідносин.

Зазначене розуміння структури галузі фінансового права та змісту правових інститут є стійким поняттям у сучасній науці фінансового права та важливе при наданні ґрунтовних базових знань майбутнім юристам та для формування наукового мислення у майбутніх фахівців.

Використані джерела:

1. Фінансове право України: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.) / [Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
2. Воронова Л. К., Криницький І. Е., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: учебное пособие для студентов юридических вузов. – Х.: Право, 2006. – 384 с.
3. Фінансове право України: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Дмитрик, І. Є. Криницький; за ред. М. П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 24.
4. Бюджетний кодекс України // <http://www/president.gov.ua>.
5. Косаняк В. Оперативна самостійність як одна із ознак методу фінансово-правового регулювання / В. Косаняк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіональної наук.-практ. конф. 13-14 лют. 2003. – Л.: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 207-210.
6. Орлюк О. В. Фінансове право. Академічний курс: підручник / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

Устинова І. П. Вопросы структурирования финансового права как учебной дисциплины.

В данной статье обсуждается вопрос структуры отрасли финансового права как учебной дисциплины в части единства этой структуры с научным подходом к этому вопросу. Теоретическое обоснование деления отрасли на институты является важным элементом рассмотрения структуры отрасли финансового права.

Ключевые слова: *дисциплина финансового права, институты финансового права, структура финансового права.*

I. Ustinova. Questions of structure of financial law as an academic discipline.

This article deals with the issue of financial law of the academic discipline, particularly with a focus on the unity of this structure with scientific approach to this question. Theoretic foundation to the division of this branch into institutions is a important element an the consideration of financial law structure.

Keywords: *financial law as an academic discipline, financial law institutions, financial law structure.*